

A SZEMÉLYI ÉRETTSÉG ÉS AZ ERKÖLCSI TUDAT KAPCSOLATA KATOLIKUS SZEMMEL

1. BEVEZETÉS

Konferenciánk alapkérdése, hogy van-e örök érvényű, illetve egyetemes erkölcs, más nem kevésbé fontos kérdést is hoz magával. Azt ugyanis, hogy ha van, akkor meg tudjuk-e ismerni és birtokba tudjuk-e venni, illetve meg akarjuk-e valósítani?

Aki az ember erkölcsi dimenzióját kutatja, ma nagy vonalakban az alábbi jelenség fogadja. Látva az egyes társadalmak életét, sokféle szokást, etikai felfogást fedezünk fel, melyek mélységükben és jellegükben egyaránt eltérnek is és hasonlóak is, de ellentmondások is felfedezhetők köztük. Egy adott homogén társadalomban is egység és sokféleség uralja az erkölcsi tudatot. A kérdés, amit e jelenség láttán megfogalmaz a kutató elme, az, hogy ezek a különböző felfogások, etikai rendszerek valóban ellentmondanak-e egymásnak, vagy ez a szembenállás csak látszólagos?

Második észrevételünk, hogy az úgynevezett nyugati társadalmakban fogyatkozik az erkölcsi tudat, s erősödik a spontán magatartás, illetve a tudatosan választott magatartás. Ám a megszokott még nem szükségképp erkölcsi (a felvett szokás vagy az egyéni önkényt, vagy a külsőséges szokást jelzi), míg a tudatosan választott pedig nem biztos, hogy már morális jellegű, hiszen ez utóbbi lehet igen manipulatív is (lásd a törtető és amorális személyiséget). Ugyanakkor a mai ember nagykorúnak tudja magát, olyannak, aki a maga kezébe tudja venni a sorsa alakítását, vagyis nem szorul arra, hogy gyámkodjanak felette (szinte minden külső irányítást kényszernek, gyámkodásnak érzékel).

Harmadik felfedezésünk, hogy „a szigorúan tudományos megfigyelések mintha nem igazolnák a világ nagykorúságát. Újabb adatok szerint a modern, előrehaladott, űrbe repülő és elektromos agyat kigondoló nyugati civilizáció embereinek több mint a kétharmada érzelmileg kiegyensúlyozatlan, erkölcsileg gyerekes, vallásilag primitív. Úgy látszik, a személyi érettség hiánya még soha nem volt annyira fájó, lesújtó és időszerű probléma, mint napjainkban”.¹

Negyedik sejtésünk, hogy a tudományos technológiai forradalom és a tőkés termelési mód soha nem látott jólétet és kényelmet biztosít évtizedek óta nagy tömegek számára, mégis, korunkat igen sokrétű válság jellemzi. Jelzi ez azt, hogy az emberré válásnak fontos, főleg etikai tényezőit hagyta és hagyja figyelmen kívül a korszellem, s az azt mintegy megtestesítő és alakító látens és látható hatalom.

¹ Vö. SZENTMÁRTONI, M., *A személyi érettség felé* (TKK 4/2b), Róma 1978, 5.

Ötödik meglátásunk szerint a mai társadalmakban növekszik az önimádat és a vele járó fogyasztói- tékozló szemlélet, mely a múlt kultúrájának lebecsülésével, megvetésével jár: A homo oeconomicus ugyanis „átadta helyét korunk pszichológiai alanyának. ... Az új önimádót nem a bűn kísérti, hanem a szorongás. Nem arra törekszik, hogy saját meggyőződését ráerőszakolja másokra, hanem hogy értelmet találjon az életben. Felszabadult a múlt babonáinak uralma alól, most viszont már saját létezésének valóságosságában is kételkedik. A felszínen higgadt és toleráns, nem érdeklik a faji és etnikai tisztaságot őrző dogmák, de cserébe le kellett mondania a csoport összetartó biztonságáról, és mindenkit ellenfelének tekinthet a gyámkodó állam osztogatta kegyekért való tülekedésben. A szexualitás terén toleráns nézeteket vall, pedig hát a felszabadulás az ősi tabuk uralma alól nem hozza meg számára a szexuális békét. Szenvedéllyel veti magát a versenybe, hogy a helyeslés és a tetszésnyilvánítás iránti igénye kielégüljön, ám bizalmatlan a versennyel szemben, mert tudat alatt féktelen pusztítási vágyat társít hozzá. ... Magasztalja az együttműködést, a csoportmunkát, holott lelke mélyén mélységesen antiszociális érzéseket dédelget. A törvények és szabályok tiszteletét méltatja abban a titkolt meggyőződésben, hogy azok órá nem vonatkoznak. A szerzés vágya hajtja, de csupán azért, mert étvágya határtalan; nem halmoz fel javakat és tartalékokat. ... ő azonnali kielégülést kíván és életét nyughatatlanul, örökké kielégítetlen vágyainak vonzásában éli le. Az önimádót nem érdekli a jövő, egyebek közt azért sem, mert oly kevésé érdekli a múlt. ... Az önimádat társadalmában eluralkodnak a nárcisztikus jegyek. A múlt kulturális lebecsülése nemcsak az uralkodó ideológiák szegényességét tükrözi, azt tehát, hogy ezek az ideológiák elvesztették kapcsolatukat a valósággal és lemondtak arról, hogy megpróbáljanak úrrá lenni rajta – hanem az önimádó belső életének szegényességét is mutatja”.²

Hatodik megállapításunk a normák alkonyának nevezhető jelenség, ami egyrészt a normák sohasem látott tömegét, másrészt általános megvetését jelenti (a szabadság illetéktelen korlátozását látja csak benne a polgár), illetve az azoknak való kényszerű és külsőséges engedelmességet. Úgy tűnik, hogy nincs, vagy legalább a kritikus tömegben nincs meg az a korábban létező normákkal belsősegesen összekötő 'anyag', amit tiszteletnek, nemes érzületnek, lelkiismeretnek, vagy ki tudja még minek nevezhetünk. Gondoljunk csak a háborúra, mely végeredményben nem más, mint az etikai és jogi normák megtagadása, semmibe vétele.³ Ám ha az emberi méltóság és birtokba vétele a személyi érettséget, a Rogers-i valakivé válást jelenti, akkor az nem valósítható meg a belsőseges normatisztelet nélkül.

Úgy tűnik tehát, hogy az emberi méltóságot nemcsak a pusztá embernek levésben, hanem az erkölcsi tudat minőségében kell keresnünk. Az erkölcsi tudat ugyanis, ha kifejlesztettük, úgy funkcionál, mint énünk reprezentánsa a maga értelmi, akarati és

2 Vö. LASCH, CH., *Az önimádat társadalmá*, Budapest 1984, 8-9.

3 Vö. BOGNÁR, C., *A normák alkonya*, in *Katolikus Szemle* 44 (1930) 883-898; különösen 887.

érzelmi egységével, melynek ítéletével magunkat azonosítjuk, az igaznak tudott cél szolgálataiba állítjuk.

A katolikus világfelfogás szerint az emberi méltóságot, az ember személyi érettségét épp erkölcsi tudatának minősége adja, mivel az erkölcs „a személyhez tapad; az erkölcs metafizikai helye a személy”.⁴ Az ember valódi értékét erkölcsi hitelessége, s nem csak a látható teljesítménye adja. Ez az emberi méltóság beteljesedése, vagyis az erkölcsi állapot létrehozása és kiművelése.⁵

Az emberi méltóság továbbá adottság és kivívandó feladat is egyszerre. Az ember hosszú neveléssel, önneveléssel, alkotó munkával veszi birtokba önnön méltóságát is. Értelmünk segítségével felfedezzük a természet különböző típusú törvényei mellett saját természetünk sajátos törvényét, az erkölcsi törvényt is, melynek sajátossága az, hogy kötelez minket, a szabad döntésünket kéri, hogy érvényt szerezzünk felszólításának. Úgy is fogalmazhatjuk, hogy az ember nemcsak genetikailag programozott, nemcsak utánzó lény, hanem a szellem világa által is; ám ezt a szellem kínálta programot neki kell fáradtságosan felkutatnia és személyesen is terveznie. Ennek a szellemi programnak a neve világnézet, melynek lényegi dimenziója az erkölcsi tudat.

2. NÉHÁNY ISMERETELMÉLETI MEGJEGYZÉS A KATOLIKUS VILÁGNÉZETRŐL ÉS A BÖLCSELETRŐL

Mielőtt az etikai megismerést tanulmányoznánk, célszerű röviden vázolni a katolikus felfogást az emberi megismerés természetéről és hatáiról.

A sok bölcseleti felfogás között megtaláljuk a keresztény életérzés és életeszmeny táplálta bölcseletet is. Itt most csak azt a kérdést tesszük fel, hogy „mi szükséges ahhoz, hogy a tudományos katolikus gondolat egy bölcseleti rendszert ne csak rokonnak érezzen, hanem munkatársának vállaljon? Mi kell ahhoz, hogy egy rendszer a hívő keresztény meggyőződésnek megalapozása és a kinyilatkoztatott igazság rendszeres kiépítése számára biztos eszköz lehessen?”⁶ A katolicitás szelleme olyan, hogy minden életérzést, világfelfogást alaposan átvizsgál, mindenben megtalálja az igazság több-kevesebb magvát, vagyis a teljességre, a szintézisre törekszik. Természetesen nem minden eszme egyeztethető össze a katolicitással; vannak vele szöges ellentétben álló eszmék is. Nem minden bölcselet alkalmas tehát egyformán arra, hogy a keresztény életfelfogást kellően kifejezze és megvilágítsa. Mármost három (egy ismeretelméleti, egy metafizikai és egy alanyi) kívánalomnak kell egy bölcseleti felfogásnak megfelelni ahhoz, hogy keresztény bölcseletnek lehessen nevezni.⁷ Az ismeretelméleti kívánalom szerint nem szabad az agnoszticizmusba süllyednie (ez az alsó határ). Ez konkrétan azt jelenti, hogy a keresztény bölcselet az értelem által belátható igazságoknak tekinti a személyes

4 Vö. JÁNOSI, J., *Az erkölcs metafizikai gyökerei*, Budapest 1944, 19.

5 Vö. HÁRSING, L., *Bevezetés az etikába*, Miskolc 1999, 15.

6 Vö. SCHÜTZ, A., *Pauler és a keresztény bölcselet*, in *Athenaeum* 19 (1933) 234.

7 Vö. SCHÜTZ, A., *Pauler és a keresztény bölcselet*, in *Athenaeum* 19 (1933) 234-239.

Isten létét, az emberi lélek halhatatlanságát, az akarat valódi, bár bizonyos határokon belül érvényesülő szabadságát és a belőle fakadó erkölcsi kötelezettséget. A felső határ pedig a gnoszticizmus. Vannak titkok, melyek nem lehetnek sohasem bölcséleti igazságokká; vannak titkok, melyeket az emberi szellemnek mindig, mint titkot kell szemlélennie és elfogadnia. A keresztény filozófus tehát az ébredő szkepticista tendenciákkal szemben megvédi az ész tudományos önállóságát (autonómia), de nem engedi, hogy ez függetlenséggé, racionalizmussá váljon. Megvédi a hit értelmességét, anélkül, hogy fideistává lenne. Metafizikailag Istent valós lénynek tekinti, tehát nem posztulátumnak, ideának és puszta eszmének. Végül az alanyi feltétel: a filozófusnak a bölcsélet művelése szívügye, számára a bölcsélet életvitel is, aki megbecsüli elődei örökségét; aki tudja, hogy ősei nem vele kezdődnek. A keresztény bölcselő meg van arról győződve, hogy „a történelemben egy logosz szpermatikosz érvényesül, melynek tanulságait nem lehet büntetlenül tudatlanra venni; önmagát fosztja meg a legtermékenyebb indításoktól és ellenőrzésektől, aki nem akar szoros együttműködésben munkatársa lenni összes elődeinek, egy philosophia perennis szellemében”.⁸ Ez azt is jelenti, hogy a keresztény bölcselő mindig alaposan tanulmányozza minden más gondolkodó alkotásait (és viseli sokszor terhét annak, hogy az ő alkotásait nem biztos, hogy hasonló alapossággal tanulmányozzák a másként gondolkodók – acatholica semper leguntur, sed catholica non semper leguntur).

A hit és a tudás viszonyát a történelem során többféleképp határozták meg e terület avatott és avatatlan képviselői. Szélsőséges nézetnek minősíti a katolikus világnézet a) akár azt a felfogást, melyben a tudás mintegy felszívja a vallásos hitet (akár úgy, hogy a hitet ráhúzza az ész rámaíra (Kant felfogása), akár pedig úgy, hogy az ész teljesen megérti a hitnek a legnagyobb titkait is (gnózis)), b) akár azt a felfogást, mely szerint a hit szívja magába teljesen a tudást (minden tudás forrása a kinyilatkoztatás. Ezt képviseli a tradicionálisizmus). Csakis a valódi szintézis útját tudja magáénak vallani a kereszténység, melyben természet és természetfeletti nem rontják le egymást, hanem kölcsönösen világosabbá teszik egyik és másik területét.⁹

A bölcsélet és a vallás adják tehát az emberi életérzésre, értékelésre az élet végső immanens és transzcendens kérdéseire a végső választ, s ezért mint ilyenek, illetve a rájuk való tudományos reflexiónak lelkiismereti funkciója is van. Ha nem lenne végső válasz, le kellene mondanunk a lét értelmességébe vetett hitről, ami végeredményben előbb az önimádat bálványához vinne,¹⁰ majd a nihilizmusban és annak pusztításában csúcsosodna ki.¹¹

8 Vö. SCHÜTZ, A., *Pauler és a keresztény bölcsélet*, in *Athenaeum* 19 (1933) 236-237.

9 Vö. SCHÜTZ, A., *Keresztény bölcsélet*, in SCHÜTZ, A., *Örség. Korkérdések és tájékozódások*, Budapest 1936, 82.

10 Vö. LASCH, CH. *Az önimádat társadalma*, Budapest 1984.

11 Vö. HORVÁTH, S., *Angyalok-démonok*, in *Vigília* 13 (1948) 591-602., 713-724. és 14 (1949) 82-96.

3. ANTROPOLÓGIAI MEGFONTOLÁSOK AZ EMBERI TERMÉSZETRŐL

Az emberi természet létéről, lényegéről, illetve annak állandóságáról, határaitól különféleképp ítélnék az egyes bölcseleti rendszerek. A kérdés veleje talán abban áll, hogy van-e mértékadó antropológiai alap, mely helyesen ítél az embernek levésről. Ma ezt a mértékadó alapot jelenti talán az, hogy az ember személy, s személy volta megismerési, lényegadó és tevékenységi elv, illetve vonatkoztatási pont egyszerre. Ezért kívánjuk tanulmányozni a továbbiakban a személyt, akinek ki kell bontakoznia, vagyis személyisége kell válnia.

Első megállapításunk az emberi személyről, hogy úgy tekintjük, mint értelmes lényt és mint erkölcsi lényt, aki „mint értelmes lény a dolgok rendjében az értelmet keresi és tetteit értelmi felismerések szerint irányítja; mint erkölcsi lény, tudatában van elszakíthatatlan kapcsolatainak, amelyek Istenhez és embertársaihoz fűzik, tudatában van ebből fakadó felelősségének és magatartását ehhez szabja”.¹²

Második meglátásunk, hogy a személyiség, a valakivé válás,¹³ szoros kapcsolatban van az erkölcsi tudattal. Az erkölcsi tudat ugyanis totalizáló, de nem totalitárius jellegű; ez adja meg az emberi tudatnak az egységét és a személyiség kiegyensúlyozottságát.

Az alábbiakban röviden három tudós személyiségmodelljét, vagy legalábbis az emberi személyiségről adott jellemzését ismertetjük és értékeljük, melyek egymást jól kiegészítik és nagy vonalakban felmutatják az emberi személyiség etikai szempontból fontos sajátosságait.

Szentmártoni Mihály S.J. felfogása szerint a teljes emberséget az érett személyiség kifejlődése jelenti, melynek három lényegi komponense van: az érzelmi kiegyensúlyozottság, az erkölcsi- és a vallási érettség.¹⁴ Mindegyiknek sok és sokféle buktatója van, melyekkel szemben fel kell venni a harcot. Az érett személyiségű embert az a képesség és készség jellemzi, hogy „szabadon választott vagy elfogadott élethivatásában egységbe tudja építeni múltba nyúló, de jövőre irányuló jelenét. ... A beépítés azt jelenti, hogy az ember képes egy vízióban egyesíteni, egységes világképbe építeni minden tudatos és

12 Vö. MIHELICS, V., *Katolikus tanítás a tulajdonjogról*, Budapest 1947, 19.

13 Vö. ROGERS, C. R., *Valakivé válni. A személyiség születése*, Budapest 2010.

14 „Az ember, aki testi fejlődésében elérte, és kibontakoztatta genetikailag adott, örökletes lehetőségeit, és már képes utódokat nemzeni, biológiailag érettnak tekinthető”. Vö. BERENTÉS, É., *Az érett személyiség*, Budapest 2012, 35. Az érzelmi érettség „azt jelenti, hogy az egyén elsajátította azokat az érzelmileg megalapozott értékeket, gondolkodási, viselkedési és cselekvési szokásokat, amelyek az ő motivációs bázisának az alapját képezik. E nélkül nincs tartósan se egyéni, se társadalmi hatékonyság. Az érzelmileg érett ember a külvilággal harmóniában él, önmegvalósításra képes, kölcsönösségre épülő emberi kapcsolatainak segítségével megvalósítja céljait, megszerzett tudását eredményesen alkalmazza. Értékrendje, viselkedése és tevékenységének eredményessége között természetes megfelelés van”. Vö. BERENTÉS, É., *Az érett személyiség*, Budapest 2012, 36. A szellemi érettség „azt jelenti, hogy az egyén elsajátította az absztrakt fogalmi gondolkodás képességét, aminek természetesen vannak a biológiai érés által determinált feltételei, de alapvetően nevelés és oktatás eredményeképpen alakul ki. Ha valaki nem képes az eredményes társadalmi alkalmazkodáshoz szükséges minimális tudás megszerzésére, ha a környezet jelenségeit képtelen rendszerként értelmezni, valamint az őt ért hatásokat felfogni, akkor szellemileg éretlennek tekinthető”. Vö. BERENTÉS, É., *Az érett személyiség*, Budapest 2012, 35.

tudatalatti dimenzióját. Érettnek tehát azt az egyént mondhatjuk, aki képes beépíteni, integrálni személyiségének három távlatát: múltját, jelenét és jövőjét”.¹⁵

Horváth-Szabó Katalin modellje: A személyiségnek három dimenziója van: a test, a psziché és a lélek. A test nem kíván külön magyarázatot, ám a másik két kategória igen. A „psziché a kognitív, érzelmi/motivációs és kapcsolati területeket fogja össze, míg a lélek vagy szellemi dimenzió a spiritualitást, a transzcendens irányulást tartalmazza. ... A szellemi dimenzió ugyancsak az elme elkülönülő, de csak az emberre jellemző dimenziója, éntudatosság, élmény, csodálkozás, nyitottság és a tér, idő transzcendentálása kapcsolódik hozzá. ... A szellem önmagát a tudatosságban, értelmes megértésben, ésszerű ítéletekben és én-meghatározott döntésekben fejezi ki”.¹⁶ A test, psziché és lélekből álló személyiségnek három szintje van továbbá: 1. a diszpozicionális vonások: ide tartoznak az öröklött és szerzett vonások, melyek a személyiség sajátos tulajdonságaiban jelennek meg, mögöttük az énnel. E tulajdonságoknak (vonásoknak), a konkrét viselkedésnek a miértjéhez tudnunk kell az illető élettapasztalatait, tapasztalatainak értelmezési módját, céljait és terveit. 2. A személyes tervek, törekvések szintje: míg a vonásokat birtokoljuk, addig a tervek megvalósítása cselekvésben és a kitűzött célok megvalósítása küzdelemben nyilvánul meg. Hogy milyen célokat tűz ki valaki, jelentősen függ az életérzésétől, a világnézetétől (vallásától). 3. Az identitás szintje: melyen keresztül az egyén jelentést és értelmet ad életének, vagyis konzekvens világnézetet alkot, mely az ő személyes értékrendszere lesz, gondolatainak, érzéseinek és cselekvésének ez ad tartalmat és irányt. Az egész személyiség ennek az értékrendnek a szolgálatába állítódik, azt hűségesen megéli.¹⁷ Nevezik ma ezt a személyre szabott és kivívott világnézetet spiritualitásnak, vagyis globális élettervnek, életlátásnak (mint értelemadásnak és elfogadásnak), az élet különböző helyzeteivel való megküzdési módnak.¹⁸ Nevezhető alapvető és egységesítő életérték- és életértelem választásnak is.¹⁹ A spiritualitásnak pedig az érett vallásosság a betetőzője,²⁰ mivel a „vallásosság integrálja, összerendezi, célba állítja és talpig nehéz hűségbe bújtatja a megtért embert és életét”.²¹

15 Vö. SZENTMÁRTONI, M., *A személyi érettség felé* (Teológiai Kiskönyvtár IV/2b), Róma 1978, 27.

16 Vö. HORVÁTH-SZABÓ, K., *Van-e köze a lélektannak a lélekhez? Spiritualitás és személyiség*, in *Sapientiana* 3 (2010/1) 43-45.

17 Vö. HORVÁTH-SZABÓ, K., *Van-e köze a lélektannak a lélekhez? Spiritualitás és személyiség*, in *Sapientiana* 3 (2010/1) 49-52.

18 Vö. CENCINI, A., *La spiritualità nella formazione umana*, in *Camillianum* 32 (2011) 183-184.

19 Vö. DE FIORES, S., *Spiritualità contemporanea*, in DE FIORES, S. – GOFFI, T (a cura di), *Nuovo Dizionario di Spiritualità*, Cinisello Balsamo (MI) 1999, 1525.

20 Megjegyezzük, hogy vallásosságon nem csak egy konkrét vallási közösséghez tartozást értünk, hanem azt, hogy az emberi világnézeti lényként, óhatatlanul kialakítja értékrendjét, vagyis vallását. A vallásos magatartás alapvetően az általunk legnagyobbnak tekintett érték (istenség) feltétlen szolgálatát jelenti, szemben a mágikus, babonás felfogással, mely manipulálni kívánja az isteneket.

21 Vö. HORVÁTH-SZABÓ, K., *Van-e köze a lélektannak a lélekhez? Spiritualitás és személyiség*, in *Sapientiana* 3 (2010/1) 52. és SZENTMÁRTONI, M., *Vallásosság és lelki egészség*, in *Vigília* 50 (1985) 810-817.

Várkonyi Hildebrand OSB felfogása: Az emberi élet legnagyobb boldogsága a személyi lét, vagyis a szép, harmonikus egyéniség. Ennek hiánya a szenvedő és másoknak fájdalmat okozó ember. Szerinte az emberi egyéniség unitas multiplex, vagyis létének különböző dimenzióit, elemeit „belső szellemi kapcsolat fűzi egységbe és ez az egység, az egész, megelőzi a részeket”.²² Ez a harmónia, vagy kiegyensúlyozottság azonban ellentétek dinamikus egysége, amit a jellem tesz egységessé és lezárttá (de nem bezárttá!) az idő kereszt- és hosszmeteszében egyaránt. A jellem adja tehát a kellő önuralmat, az egységes életvezetést, a személyiség stílusát, mivel az egész személyiség általa válik egységes egésszé, jut egy végső, legfőbb érték uralma alá.²³ Ugyanakkor „az összhang és egyensúly persze, amely végső célpontját és megnyugvását alkotja a lélek hullámmozgásainak, csak eszményi állapot, a valóságban el nem érhető soha. Ami valóban elérhető számunkra, az a viszonylagos harmónia és a viszonylagos kiegyensúlyozottság, amelytől egyformán távol áll a sztoikus merevség és minden fejlődésre képtelen zavartalanság (ataraxia) és a szüntelen hányattatásoktól feldúlt nyugtalan s alijában kiegyensúlyozatlan lelkiség, vagy a radikális törést rejtő tragikus személyiség. Az összhang önmagunkkal s a külső világgal oly fontos és lényeges eleme a személyiség felépítésének, hogy nélküle más értékes célok megvalósíthatatlanok. ... Az ellentétek feszültségének egyensúlyába tehát így is feloldhatjuk a személyiség fogalmát: egység – a pillanatnyi és időbeli sokaságban, összhang – a széthúzó elemek között, egyensúly – a változások dinamikájában”.²⁴

Mármost ennek az egyensúlynak, összhangnak és egységnek, vagyis a jellemnek a megteremtésében igen fontos szerepe van az értelemnek és a szabadságnak. Éspedig azért, mert „az értelemnek középponti helyzete van a személyiség egészében és szerkezetében. Sem érzelmi, sem akarati világunk magasrendűvé nem fejlődhetik abban az esetben, ha az értelem fejletlen vagy alacsonyrendű marad. ... Az az értelem, mely a mélybe hatol, tökéletesen megragadja a dolgok lényegeit s oki kapcsolatait, amely egyformán lebeg szellemvilág és az anyag világa fölött és főképpen az igazság szolgálatára van beállítva: ez az értelem vezére és parancsolója az érzelmi és akarati lelki szféráknak is s azokat is mélyé és nemessé, szilárdná és alázatossá, következetessé és jóságossá tudja avatni. Igazán mély érzelmiség például nem lehetséges a mindenestül felületes személyiségben – s igazi erkölcsiség sem lehetséges az értelemnek igazság-érzéke, igazságra törekvése, igazságszenvedélye nélkül. Általában minden szenvedélyben – a rosszakban is – az értelem nagyszabású uralma érvényesül. ... Viszont az értelemnek ez a kormányzó és központian motiváló szerepe nem érne semmit sem a személyi szabadság lélektani eleme nélkül, mellyel elválaszthatatlanul egybefonódik. Csak a szabad belátás

22 Vö. VÁRKONYI, H., *A modern pszichológia tanítása a boldogság feltételeiről*, in *Katolikus Szemle* 50 (1936) 737.

23 Megjegyezzük, hogy az uralom nem leigázást, nem elnyomást, hanem szerves integrálást jelent, ami egységet és kiegyensúlyozottságot eredményez.

24 Vö. VÁRKONYI, H., *A modern pszichológia tanítása a boldogság feltételeiről*, in *Katolikus Szemle* 50 (1936) 739.

és igazságfelismerés valódi értés és tudás; az igazság csak a szabad szolgálat útján közelíthető meg. ... Sokféle viselkedést kényszeríthetnek reánk a külső hatalmak, de valódi meggyőződéseket rákényszeríteni semmilyen értelemre nem lehet. ... Az önmagát meghatározó és kormányzó személyiség szabad, mert ura önmagának; az önuralom, mint a személyi létnek egyik legbecsesebb és az erkölcsi jellemet biztosító mozzanata. ... Elengedhetetlen járuléka emberi méltóságunknak is a belső és külső szabadság”.²⁵ Ha pedig a személyiség tartalmi mozzanatait vizsgáljuk, akkor ezen „azokat az értékeket, eszményeket és eszméket értjük, melyekre a személyiség tevékenysége és életvezetése irányul. Ezeket az értékeket (igazság, szépség, jóság, szentség, gazdasági, stb. értékek) éppen az értelem és az érzület közös munkája fedi fel a személyiség számára és teszi őket előtte vonzóvá, kötelezővé, egyszóval: értékessé. ... hozzátartozik az igazi személyiség teljességéhez, hogy tudjon tisztelettel meghajolni az értékek világa előtt. A tisztelet, a pietás: a szellem szűziessége – a szellem olyan attitűdje, melyben meglátjuk a dolgok lényegének titkait és létezésük értékmélységeit, tehát valóban rokon az alázatossággal, a mindent tárgyilagosan látó s éppen azért sem nem felfuvalkodott, sem nem önkicsinylő életfelfogással. ... Az értékek tisztelete természetesen nem lehet kritikátlan, nem lehet vak; de az értelem kritikáját – az igazság mérővesszejének alkalmazását – aztán követnie kell a személyiség egész önátadásának a tiszteletben. És minél dúsabb valamely személyiségnek értéktartalma, minél több értéket tisztel és valósít meg önmagában s a körülötte levő világban, annál inkább bízunk benne. ... az értéktartalom bizalomra, tiszteletre, sőt szeretetre gerjeszti a szemlélőt az ilyen személyiség iránt; a kettő közösen a felelősségre képes személyiséget jellegzi. Az értelemben és az érzületben még egy más hatóerőt is megkülönböztethetünk: ez a lelkiismeret, amely egyfelől (finom) érzék az erkölcsi értékek fennállása és megvalósulása feltételei iránt, másfelől bizonyos erkölcsi szükséglet kifejeződése, végül pedig az értelemnek közvetlen gyakorlati ítélete abban, ami az erkölcsi érték világában szabad vagy tiltott dolog. A lelkiismeret voltaképpen nem más, mint az erkölcsi érzület alapja, lehetősége, melyen a cselekvések egész világa nyugszik. Ha most arra a kérdésre akarunk felelni, miképpen fedezi fel a személyiség az értékek világát és benne különösen az ő számára jelentős felkarolandó értékeket, akkor erre feelve két axiómát állíthatunk fel; az egyik: Tudás a legjobb lelkiismeretünk szerint, – a másik: lelkiismeret a legjobb tudás szerint”.²⁶ Ezeknek az axiómáknak a következetes érvényesítése kíméli meg a személyiséget az elfogultságtól, a fanatizmustól, az előítéllettől, a felületességtől, a kényelmességtől, a közömbösségtől, vagyis tesz a szó legigazabb értelmében alázatossá. Érett személyiséggé csakis az az egyén válhat, akinek

25 Vö. VÁRKONYI, H., *A modern pszichológia tanítása a boldogság feltételeiről*, in *Katolikus Szemle* 50 (1936) 740.

26 Vö. VÁRKONYI, H., *A modern pszichológia tanítása a boldogság feltételeiről*, in *Katolikus Szemle* 50 (1936) 740-741. Megjegyezzük, hogy „érték szubjektív szempontból az, amivel azonosítjuk magunkat, de nem felületesen és pillanatnyilag, hanem amiről felismerjük, hogy örökre és feltétlenül azonosulnunk kell vele szubsztanciális énünk érdekében. Az etikai érték az akaratnak nem kívülről jövő szabálya, de lényege: tartós nem-követése a személy pusztulását vonja maga után”. Vö. NOSZLOPI, L., *A bensőség etikai vizsgálata*, in *Athenaeum* 15 (1929) 134.

„tudása az igazságok és értékek ... lehető legnagyobb teljességére törekszik s ebben a legjobb lelkiismerete szerint igazodik; és viszont lelkiismeretét a legjobb tudása szerint követi cselekvéseiben. Nem más ez, mint a léleknek lehető legbensőbb összeolvadása (uniója) az igazságokkal és értékekkel”.²⁷

Az emberi személyiség ebben a felfogásban is csak küzdelmek árán érik be, vagyis megvalósítandó feladat is. Az emberi személyiség tökéletessége nem érheti el ugyan az istenség tökéletességét, de isteniesülhet és isteniesültté is kell válnia. Ez a vonás pedig hősiessé teszi a tökéletesedni vágyó embert. A hősiesség úgy jelentkezik, mint maga is sajátos erény, aminek segítségével a személy védi erkölcsi függetlenségét, őrzi a jó feltétlen akarásának készségét, a legnagyobb eltérítő erők közepette is. Az erény megszerzésének első feltétele az önuralom, aminek eszköz jellege van, hiszen a fegyelmezetttség jóra és rosszra egyaránt képesít. Már maga az önuralom is sok önlegyőzés eredménye, s ennek talaján fejlődik az erény, vagyis a jóra való hajlandóságban való visszafordíthatatlan megszilárdulás. Az önuralom is rokon a hősiességgel, de már erény, mivel a hősiség révén megszűnt a rosszra való hajlam. A hős „már nem a saját rossz hajlamaival küzd és tulajdonképp már nem is nagyon küzd. A nagy küzdelmet és hajlamainak végleges rendezését előbb kellett véghezvinnie és csak ezután lehetett hős”.²⁸ Ennek az értékek birtoklásáért folytatott harcnak elvei még az alábbiak: „önlegyőzés és önzetlenség egyfelől, - kellő felszerelés és lelki taktika másfelől az értékvilág megvalósítása érdekében. Az a harc ugyanis, melyet minden személyiségnek meg kell vívnia (életdráma), a dolog természete szerint áldozathozást kíván. Már maga az értékek felismerése és tisztelete is bizonyos lemondást jelent egocentrikus, önző alaptörékvésünkről, az önérvényesítésről, vagy legalább is azt követeli, hogy önérvényesítésünket az objektív értékeken, ezek megvalósításán keresztül keressük. ... Önlegyőzés, önuralom, önzetlenség és aszkézis ilyenformán a valódi személyiség önkifejtéséhez tartoznak. De ide tartoznak azok az aszkétikus eszközök is, melyeket az értékmegvalósítás technikájának nevezhetünk el: a szolgálat szelleméből fakadó alkalmazások és eszköz-alkalmazások az igazság érvényesülése és megvalósítása végett”.²⁹ Vagyis az „erkölcsi érettség és tapintat próbáját az dönti el, mennyire képes az ember magát a különböző helyzetekben feltalálni, mennyire tudja a pillanat parancsát megérteni, milyen erővel és határozottsággal képes a helyzet mostohaságával megküzdeni”.³⁰

Az ismertetett modellekből kitűnik, hogy az ember tehát olyan élőlény, aki képes biológiai adottságait is bizonyos határok között megváltoztatni; olyan lény, aki képes érületét, érzelmi világát is újra- és átprogramozni; olyan lény, aki szellemvilágát is képes

27 Vö. VÁRKONYI, H., *A modern pszichológia tanítása a boldogság feltételeiről*, in *Katolikus Szemle* 50 (1936) 742.

28 Vö. NOSZLOPI, L., *A szeretet. Etikai tanulmány*, Budapest 1932, 27.

29 Vö. VÁRKONYI, H., *A modern pszichológia tanítása a boldogság feltételeiről*, in *Katolikus Szemle* 50 (1936) 743.

30 Vö. KECSKÉS, P., *Az erkölcsi élet alapjai* (Bolberitz, P. (szerk.), *Keresztény Bölcséleti Írások* 4.), Budapest 2003, 86.

átalakítani, vagyis világnézetet cserélni (újjászületés, egyszer, kétszer, többször született ember). Sőt, ahhoz, hogy emberségét. Méltóságát birtokba is vegye, késznek is kell lennie egész életében ezekre a korrekciókra. Ez a küzdelem főleg addig fájdalmas, amíg el nem készül a belső és végleges tűzfal (a jellem), az igazi személyre szabott spiritualitás, mely képessé és készsé teszi az embert arra, hogy mit és hogyan engedjen be belső világába, illetve hogy mit és hogyan engedjen ki onnan.

4. AZ ERKÖLCSI TUDAT ÉS FÁRADSÁGOS BIRTOKBA VÉTELE

4.1. Az erkölcsi tudatra ébredés

Az ember olyan lény, aki szükségképp világnézetet, vallást alkot, mivel nemcsak érteti, de értékeli és értékelnie is kell a világot, s benne önmagát, nyomában az erkölcsi tudatra ébredéssel.³¹ Ez az ébredés azonban elfojtható, illetve megrontható, kiskorúságban tartható. Nevezhetjük az önnön lényegétől való elidegenedésnek, elidegenítésnek is. Ennek az ember-torzónak a neve a nyárspolgár, a tömegember, illetve a diabolikus ember; míg az előbbieken gyengül a normák valódi tisztelete, addig az utóbbiakban, vagyis a diabolikus emberben egyenesen megszűnik, helyére az önimádat, az önzés, az önkény lép.³²

Az erkölcsi értékek alapvető lelőhelye mármost a saját értéktudatunk, amit annak társadalmi tudata vesz körül, melyek kölcsönösen hatnak egymásra. A társadalom erkölcsi tudata jó esetben őrizi a nagy erkölcsi egyéniségek etikai örökségét.³³

Látnunk kell azt is, hogy az erkölcsi cselekvésben az ember „nem egy valóságfeletti létszféra felhívásának a végrehajtója, hanem lényegi természetével adott követelmények teljesítője vagy megghiúsítója. Az erkölcsi érték a konkrét életfeladatok során mint a valóság lényegi követelménye, mint ember voltunk parancsa lép elénk. A valóságos élet vonatkozásai nélkül az erkölcsi értéktartalmak egyáltalában meghatározhatatlanok”.³⁴

Az erkölcsi tudat ugyan spontán módon ébred az emberben, de aztán irányítani kell azt, illetve ébreszteni és művelni, mivel fejlődésnek és durvulásnak egyaránt kitett. Tudatosul bennünk, hogy vannak olyan tetteink (tehát nem minden cselekvésünk ilyen),

31 Megjegyezzük, hogy minden világnézetben és vallásban a végső kategóriák, melyek rendezik és értékelik a világot és az ember hozzá való viszonyát, hitekben, reményekben és szeretetekben koncentrálódnak, melyek mintegy célja felé moztatják a gondolkodó, cselekvő és érző embert.

32 Ez a felfogás szélsőséges esetben sajátosan önistenítéshez vezethet, vagyis diabolikus világnézethez, mely kíméletlenül önző és tudatosan tagadja és ellenséges módon szembekerül az istenséggel. Tagadja „az isteni világrendtől függő és azt részben megvalósító természetet is és a fölél emelkedni iparkodik, tudatosan ellene fordul és cselekszik; az idegen emberi lelket magának alávetni, a társadalmi közösséget kihasználni vagy hódolatra kényszeríteni, a kultúrát az abszolút értékek irányából maga felé kiforgatni akarja. A morális értékek el nem ismerése nála tudatos tagadásuk, hazugság; végtelen gőgjében önmagát teszi meg a természetfeletti valóság urának ez a ritka, de nem irreális, szélsőségesen mágiikus erkölcsi magatartás”. Vö. BRANDENSTEIN, B., *Etika*, Budapest 1938, 35-36.

33 Vö. BRANDENSTEIN, B., *Etika*, Budapest 1938, 12-15.

34 Vö. KECSKÉS, P., *Az erkölcsi élet alapjai* (Bolberitz, P. (szerk.), Keresztény Bölcséleti Írások 4.), Budapest 2003, 103.

amelyeknek szerzői mi magunk vagyunk. Az etikai rend és vele együtt a jog és illendőség rendje feltételezi az emberi szabadságot, vagyis a felelős, az igaznak felismert értéknek megfelelő cselekvés kiválasztását és végrehajtását.³⁵ Az erkölcsi cselekvés feltételezi az értelmet, az akaratot és az értéket igenlő érzületet egyaránt.³⁶

Aki az elfogadott, interiorizált erkölcsi előírások, elvek szerint cselekszik, akit ilyen érzület vezérel, az jó, becsületes, tisztességes ember; az ilyen ember elveihez hű.³⁷

Az etika története ugyanakkor egymásnak ellentmondani látszó és ellentmondó erkölcsi szabályok, etikai rendszerek sokaságáról tanúskodik, azaz sokféleség és egység uralja az erkölcsi tudatot is.³⁸ Tudjuk azt is, hogy minden hatalom és világnézet óhatatlanul kialakítja a maga etikai kódexét, melyben végső értékítélete és az ennek megfelelő lelkiismeret fejeződik ki.³⁹ A nagy kérdés az, hogy hol a határa ennek az egységnek és sokaságnak, akár az egyes társadalmakban, akár közöttük? Az ember a maga megismerési törekvésében itt is tévedhet, igen sok és sokféle tényező befolyásolja etikai tisztánlátását. Mégis, azt kell gondolnunk, hogy ha egy az emberi lényeg, ha egy az emberi természet, vagyis ha alapvetően azonos antropológiai állandók alkotják az emberi személyt, akkor alapvetően egy rendje van az erkölcsi rendnek, s más kérdés, annak megismerése, annak helyes kifejezése, végül kötelező erejének elismerése. Az egyes erkölcsi szokások, etikai rendszerek tehát részben ellentmondanak, részben megegyeznek egymással, illetve ugyanazt az értéket különböző konkrét szabályozással igyekeznek kifejezni, védeni, háttárait kijelölni. Egymásnak ellentmondó világnézetek ütköznek itt is, melyek tisztítólag, de zavarólag is hathatnak egymásra. Ám ez a különbözőség, illetve ellentmondás főleg

35 Vö. GUZZETTI, G. B., *Morale generale* (Compendio morale I), Milano 1980, 7-8.

36 Érzületen azokat a láthatatlan lelki rugókat értjük, melyek az ember egész egyéni és társas életét mozgatják és irányítják. Kornis Gyula szerint „az érzület szó közönséges értelemben az egyén erkölcsi jellegű érzelmi hajlmainak összességét jelenti, mintegy az egyén erkölcsi habitusát. Más szó hiányában kénytelenek vagyunk az érzület szó jelentését actualis értelemben kiterjeszteni: itt az érzület nemcsak érzelmi hajlamokat (habitualis érzületeket) jelent, hanem ezek valóságos megnyilvánulásait is (actualis érzületek)”. Vö. KORNIS GY., *A lelki élet III.*, Budapest 1919, 220; Bernhard Häring az érzületben a szív gondolkodását látja, mintegy a cselekvés előterében és folyamata alatti sajátos kedélyt, mely megszabja az ember számára azt, hogy mit tart erkölcsileg helyesnek és helytelennek, s ez nem pusztán csak kötelességtudat (amint azt Kant gondolta). Az érzület sokkal több, mint kötelességtudat. A kötelesség ugyanis „csupán a cselekvésre vonatkozó kötelezést foglalja magában. Az érzület is tartalmazza a kötelesség gondolatát; az ember köteles a helyes érzület elsajátítására és a helytelen érzület megszüntetésére. Az érzület lényege, a tudatosság alapja azonban nem a kötelességtudat, a kötelezettségek teljesítése, hanem az erkölcsi jó értékességének átélése. A kötelességtudat valamely parancs megtételére vagy meg nem tételére erjed ki. Az igazi érzület ennek tökéletes ellentéte: az erkölcsi értékekkel szembeni tudatosságon alapul. A kötelességtudat az érzület szelleméből fakad, mely nyitott az értékrenddel szemben. A kötelességek teljesítése nem áll közvetlen és eleven kapcsolatban az értékek világával”. Vö. HÄRING, B., *Das Gesetz Christi I*, München-Freiburg 1967, 243-244.

37 Vö. KECSKÉS, P., *Az erkölcsi élet alapjai* (Bolberitz, P. (szerk.), Keresztény Bölcséleti Írások 4.), Budapest 2003, 15-16.

38 Vö. HARTMANN, N., *Etika*, Budapest 2013, 61-88.

39 Vö. NOSZLOPI, L., *A világnézetek lélektana*, Budapest 2012, 157.

az egyes világfelfogások és nyomában a hatalmi berendezkedések téves etikai értékeléséből, erkölcsi ítéletéből származnak, s nem az erkölcsi rend alapvető kettősségéből.

Fontos dolog tehát tanulmányoznunk etikai szempontból mind a vallásokat, mind a mítoszokat és végül az egyes filozófiai felfogásokat is, mivel mindegyikben ott van az igazság több-kevesebb magva. Meg kell tehát becsülnünk a múlt, vagyis a hagyomány értékeit.

4.2. Az erkölcsi tudat ébresztése és fejlesztése

Az erkölcsi tudat tehát ébred az emberben, de ébreszteni, aztán egész életen át táplálni kell. Ennek kerete a nevelés (később az önnevelés), melynek fő célja az erkölcsi tudat kiépítése: Az erkölcsi tudat kiépítése, vagyis a szabadság felelős gyakorlásának készsége.⁴⁰ Nevezhetjük ezt az embert formáló tevékenységet a rendezett és boldog élet megtanulásának is. A pedagógia tehát az etikától kölcsönzi célját. Ezért is nevezhető az etika a pedagógia alaptudományának.⁴¹ A nevelésnek aztán egységes világnézeti oktatásban kell történnie, melyben szerves egységbe kell hozni és tartani az emberi tudat értelmi, akarati és érzelmi dimenzióit. Az erkölcsi tudat kiművelése azonban nem csak a vallás dolga, hanem attól függetlenül is nevelendő, mivel ember voltunk minősége függ tőle, bár a vallás segíthet kimunkálásában. Az erkölcsi tudatra ébredés gyümölcse az a belátás, hogy az érték érvényesüléséért meg kell küzdeni. A továbbiakban röviden vázoljuk, hogy mi minden teszi küzdelmessé, de a személyiséget érlelővé az emberi életet.

4.3. A fájdalom és a szenvedés,

mint személyi fejlődésünk, erkölcsi tudatunk előmozdítói és buktatói

A szenvedés forrásai ott keresendők, amelyen dimenziói vannak az emberi személyiségnek. Így megbetegedhet a test, ezt jelzi a fájdalom (megbomlott a biológiai egység); a pszichére is küzdelmek várnak, az érzelmi kiegyensúlyozottság megvívása a tét; a lélekben pedig meg kell születnie a hitnek, reménynek és szeretetnek, mint személyes világnézetünk foglalatának.

Aki eljutott a személyi érettségre, abban egység, egyensúly és összhang van, ezért környezetére nincs szenvedést okozó hatással. Amikor nem a legjobb tudásunk és lelkiismeretünk szerint intézzük dolgainkat, akkor még nem jutottunk el a kellő felelősségtudathoz, vagy épp nem használjuk helyesen (felelősen) a szabadságunkat. Ilyenkor figyelmetlenek és szórakozottak vagyunk (inadvertentia), nem szerezzük meg a köteles ismeretet (ignorantia), kritika nélkül átvehetünk téves ítéleteket (előítélet); a félelem is megakadályozhat bennünket a tisztán látásban és a helyes cselekvésben. A kellő önfelelem hiányában hiába a tisztán látás, mégis a szenvedélyek, a tisztátalan vágyak magukkal rángathatnak minket. A szokásnak is óriási befolyása van viselkedésünkre. A

40 Vö. FINÁ CZY, E., *Eszmények és valóságok*, in FINÁ CZY, E., *Világnézet és nevelés. Tanulmányok* (Filozófiai Könyvtár 8. Szerkeszti: KORNIS GYULA), Budapest 1925, 3.

41 Vö. ERDEY, F., *Ethica seu philosophia moralis* (Synopsis Philosophiae Scholasticae VII.), Budapest 1936, 96.

kínzás és az erőszak is szenvedés forrása.⁴² Megemlítjük, hogy a szeretettel teljes, vagyis érett személyiségű ember is okozhat jogos fájdalmat, de csak akkor, ha „a szeretett lény változtatásra szorul ahhoz, hogy egészen szeretetre méltóvá váljék”.⁴³ Az érett személyiséggé nevelés, nevelődés fájdalma ez, melyben nevelő és nevelt egyaránt küzd.

A személyiség fejlődésével járó krízisek is szenvedés forrásai: itt a küzdelem oka főleg a különböző identitásaink kivívása, illetve a számunkra megfelelő életterv kialakítása és az ahhoz való hűség, vagy épp bátor megváltoztatásának kockázata.⁴⁴ Megjegyezzük, hogy sokféle identitást kell egyszerre kivívnunk, így nemi, hivatásbeli, nemzeti, nyelvi, vallási azonosságunkat. Az identitás azt jelenti, hogy helyesen vettük birtokba a vonatkozó eszmét és eszményt, vagy a kínált magatartásmintát. A saját érzéseink, vágyaink, szándékaink helyességéről végeredményben erkölcsi ítéletet alkotunk, amit a lelkiismeretünk közvetít. Az ilyen helyes erkölcsi ítélet alkotásának készsége feltétele az emberi életnek. Személyi érettség, érzelmi kiegyensúlyozottság, önazonosság, hiteles vallási élet sincs tehát helyes erkölcsi ítélőképesség nélkül. Az erkölcsi ítéletről pedig azt kell tudnunk, hogy annak kialakítása megköveteli az egész embert, annak minden képességével; így „jellemével, beállítottságaival, tudatalatti determinánsaival, érzelmeivel, valamint racionális döntésekre irányuló képességeivel. Ez az egész ember szubjektív síkon az önazonosság élményében jelenik meg. ... Mármost, ha az erkölcsi ítélet latba veti az egész embert, akkor, ha valakinek nincs önazonossága, logikus, hogy nem lesz képes a felelős, azaz következményeket is öntudatosan vállaló erkölcsi döntésre. Vagy viszszájára fordítva ezt a meglátást: minden erkölcsi ítélet-helyzet feltárja az egyén hiányos önazonosságát”.⁴⁵ Az erkölcsi döntési szituációban az ilyen egyén pedig megéli egzisztenciális hiányosságát, vagyis azt, hogy nem az, akinek lennie kellene. Ez a tudat pedig negatív érzelmeket ébreszt, nevezhetjük ezt egzisztenciális büntudatnak, s körülötte a negatív érzelmi állapot a depresszió. Amint látjuk, a depresszió csak tünete a bajnak, a kisiklott életút segélykiáltása. Mármost három fő egzisztenciális vakvágánya van az emberi életnek: a) menekülés az egzisztenciális szorongástól: ez az elhárított életfeladat vakvágánya: ha az ember elhárítja magától az egzisztenciális szorongást, személyi kibontakozása megreked, mert elhárítja magától az életet mint feladatot. b) menekülés a szabadságtól: ez a determinizmus vakvágánya: Az ember fél felvállalni a szabadsággal járó kockázatot, ezért mindenféle determinizmusba menekül, azaz kondicionálja, függővé teszi döntéseit, csak hogy ne kelljen vállalnia a szabadsággal járó felelősséget. Ám ezzel lemond emberi mivoltának legkiválóbb képességéről és végül c) menekülés a transzcendenciától: ez a céltalan élet vakvágánya: Ha az ilyen ember elveszíti külső társadalmi támaszát, vagy biológiai jó-létét, önazonossága alapok nélkül marad és sze-

42 Vö. VARGA, A., *Az erkölcsi élet alapjai* (TKKIV/6), Róma 1978, 26-30.

43 Vö. LEWIS, C. S., *A fájdalom*, Budapest 2008, 67.

44 Vö. BENKŐ, A. – SZENTMÁRTONI, M., *Testvéreink szolgálatában. A pasztorálpszichológiáról mindenkinek*, Budapest 2002, 109-112.

45 Vö. SZENTMÁRTONI, M., *Vakvágányok és távlatok a személyiség kialakításában*, in *Katolikus Szemle* 33 (1981) 127-128.

mélyiségét káosz fenyegeti, a végső széthullás. Jön a kábítószer, a nihilista életfelfogás, az ámokfutás és az öngyilkosság.⁴⁶ Ezek az elrontott életek nagy szenvedést (és veszélyt) jelentenek nemcsak az érintettnek, de környezetnek, immár a globális környezetnek is.

A szenvedélyek rabsága szintén nagy személyiségtorzító erő, ezért nagy szenvedést jelent, miként minden bálvány rabszolgasorsba taszítja az óvatlan, vagy a veszélyt vakmerően kereső embert. Modellezhetjük ezt úgy is, hogy a személy a hardver és a választott vallás, vagy világnézet a szoftver, s ilyen esetben mindkettő vagy legalább az egyik nem működik kellően.

A bűnösségünk megtapasztalása is szenvedés forrása, mivel rádöbbsz felelősségünkre; s ezt a terhet nem háríthatjuk át sem az emberi természet belső szükségyszerűségeire (közvetve így a Teremtőre), sem a társadalom kollektívájára, sem ártatlan embertársunkra. Illúzió ugyanis azt hinni, hogy az idő múlása megszünteti a bűnt.⁴⁷ Ennek a szenvedésnek a gyümölcse: rájövünk engedetlenségünkre, bűnbánat és bocsánatkérés, illetve a javulás, a jóvátétel szándéka ébred és érik meg bennünk.

4.4. Az erkölcsi tudatát birtokba vett, vagyis az érett személyiségű krisztusi ember

A krisztusi életeszmény hősiességének beteljesedése az új ember, aki cselekvésben gyakorlatias idealista, aki „eszményi, de elérhető célokért küzd, finom, nemes lélek, de a létküzdelemben is megállja helyét. Ez a típus a szellemi értékek felé fordul, mert bizonyos esztétikai-logikai-etikai egyensúlyt képvisel. Finomság és erő egyesülnek benne. Bensőleg világos és mozgékony, kifelé nyugodt, jóságos, szelíd és szigorú. Sok érzéke van a szép iránt. Tudatos, logikus, de az összefüggéseket ösztönszerűen is megérzi. Mélyen érez és gondolkodik. Ő tud legjobban elmerülni, de cselekedni és nagy teljesítményt felmutatni is. Állhatatos: megkezdett művét nem hagyja abba, csak a halál akadályozhatja meg benne. Lélekjelenlétét igen heves felindulás közepette is megőrzi. Kezdetben megdöbbsz és zavarba ejt, de később ezt a hatást a vele érintkezőkben mély megilletődés és megváltozás követi. Egyesíti magában az oroszán vadságát és a bárány szelídségét, a déli és az impulzív embernek szenvedélyességét, tüzét, az északi hűségével. Hősiesség, önfeláldozó, és még ellenségeit is szereti. Nagy tettek és tanítások által megnyilvánítja lelke szépségét, nyugtalanít, gyönyörrel vegyes fájdalommal kelt az emberek szívében, megigézi és követésre bírja őket. ... Az emberi személyiség e legmagasabb fejlődési fokának eléréséhez tehát az ellentétek bizonyos szintézisére van szükség, ami annyit jelent, hogy valamely pszichológiai típus vonásaihoz egy más típus vonásai járulnak hozzá kiegészítésül, így pl. ... erős emocionalitás az erős önuralomhoz. Ugyanígy egyesíti magában a személyiség legmagasabb fejlettsége a legfőbb életbátorságot, a saját egyéni létezésének igenlését és elhatározásainak lehető legnagyobb szabadságát a lehető legeredményesebb alkalmazkodással a környezethez és az egyetemes adottságokhoz. Hasonló ehhez a meghatározottságnak és szabadságnak egysége, az önmeghatározottság,

46 Vö. SZENTMÁRTONI, M., *Vakvágányok és távlatok a személyiség kialakításában*, in *Katolikus Szemle* 33 (1981) 130-134.

47 Vö. LEWIS, C. S., *A fájdalom*, Budapest 2008, 74 és 81.

amit Kant nyomán autonómiának neveznek. ... Ő a szintetikus ember, ... az ösztönösségnek és tudatosságnak, ... a vitalitásnak és szellemiségnek egysége. Egyesülnek benne ... klasszicizmus és romantika, transzcendentizmus és valóságérzék, idealizmus és realizmus, *vita contemplativa* és *vita activa*. ... A humor tényezői sem hiányoznak belőle”.⁴⁸ Hitéért kész szenvedni, végső esetben meghalni is. Az értéket, amiben, akiben hisz, a saját életénél is többre becsüli. Úgy tekint a szenvedésre, mint emberi és keresztény személyi érettségének próbájára.⁴⁹ A keresztény ember megérti, hogy Isten Fia nem azért szenvedett, hogy az embereknek ne kelljen szenvedniük, hanem azért, hogy az ember szenvedései olyanok lehessenek, mint az övéi voltak.⁵⁰ Krisztus tehát a szenvedés megszenteléséről tanított, illetve arról tett tanúságot,⁵¹ hogy még a szenvedés is a szeretet szolgálatába állhasson.

5. BEFEJEZÉS

Az emberi személyt autonómiára képes, de nem független lénynek ismertük meg, aki egy időben több világ polgára, nevezetesen a biológia, a pszichológia és a szellem világának részese. Személyiségében egységet és kiegyensúlyozottságot csakis úgy tud teremteni, ha a szellem törvényei mindjobban áthatják életének biológiai és pszichológiai dimenzióit is. Ezért az embernek meg kell értenie és értékelnie külső és belső világát, tevékenységét, vagyis szükségképp világnézetet, erkölcsi ítéletet alkot, mely rendezi az önmagához, a másikhöz, a kozmoszhoz és annak Gazdájához való viszonyát, kijelölve helyét és tevékenységét a világban. Ezt az egységet és kiegyensúlyozottságot jelzi a tudat (énünk világnézeti töltése), amennyiben meghatározza az akaratot; ennek irányát az erkölcsi felfogás adja, míg a vallás sajátos szilárdságot ad neki.

A világban és a saját természetében fellelhető törvényeket nem az ember teremti, hanem csak felismerheti; sőt, fel kell ismernie embersége lényegét, erkölcsi lény voltát. Az emberi személynek az erkölcsi tudata, az erkölcsi törvény kategorikus imperatívusza adhatja meg az érettséget, méltóságának kiteljesedését; éspedig azért, mert e törvény szolgálata adja az emberi személynek az egységet és a kiegyensúlyozottságot, vagyis azt az életvitelt, hogy mindent és mindenkor legjobb tudása és legjobb lelkiismerete szerint tegyen, szolgálva így az abszolút értékeket.⁵² Maga az igazság megismerése és elismerése is etikai természetű dolog: csakis az igazságot fogadhatom el gondolkodásom, cselekvésem normájaként. Ezért az igazság keresése, megtalálása és követése helyes erkölcsi ítélet alkotásával is jár. Nem az ember önkényétől függ tehát az, hogy „mit tartson erkölcsi értéknek, hanem feltétlen felsőbbsege alapján ismeri el azt. Az erkölcsi értékkel

48 Vö. NOSZLOPI, L., *A világnézetek lélektana*, Budapest 2012, 172-174.

49 Vö. DAVANZO, G., *Sofferente/malato*, in DE FIORES, S. – GOFFI, T (a cura di), *Nuovo Dizionario di Spiritualità*, Cinisello Balsamo (MI) 1999, 1498.

50 Vö. LEWIS, C. S., *A fájdalom*, Budapest 2008, 6.

51 Vö. LANGEN, TH., *A kozmosz szenvedése*, in *Communio* (1995/1) 33.

52 Ennek hiányában az ember belefullad vágyai, gondolatai mocsarába. Vö. CATTANEO, A. (szerk.), *Nőspapok? Harminc égető kérdés a cölibátusról*, Budapest 2014, 5-9.

szemben a tisztelet és alázat az ember helyes magatartása. Az erkölcsi érték feltétlen megvalósítást követelő igénye az abszolút Valóságra mutat, aki abszolút létében az abszolút Érték is”.⁵³

Ezért egyénnek és társadalomnak is nagy feladatai vannak az emberré, vagyis érett személyiséggé formálásban. Az egyén számára feladat, ha tudatára ébredt erkölcsi lény voltára, hogy fejlessze (ne engedje kioltani, deformálni), s ezért korrigálja magát, illetve fogadja el a társadalom részéről a korrekciót, az indokolt kritikát. Embernek lenni tehát nemcsak adottság, de hatalmas, főleg erkölcsi feladat is, ami állandó küzdelemmel is jár, mivel le kell küzdenie azokat a külső és belső akadályokat, melyek távol tartják, messzire vetik az igazságtól. Így előítéleteit, félelmeit, irracionális vágyait, stb. Az etikai rend mondja meg az ember számára azt, hogy mire kell és mire nem szabad felhasználnia értelmét, szabad akaratát, illetve milyen érzületet kell tudatában kiépítenie. Az emberben levő, az emberek közti, az ember és környezete közti egység és egyensúly fő felelőse tehát az erkölcsi rend tisztelete, alázatos szolgálata.⁵⁴

Ha az erkölcsi tudat kiépítése és megküzdése a legfőbb emberi feladat, s csak aztán remélhetünk békét és prosperitást a társadalomban, akkor a társadalmat reprezentáló hatalomnak alapvető kötelessége gondoskodni arról, hogy a társadalom tagjai elsőrendű kötelességüknek tekintsék erkölcsi tudatuk kifejlesztését. Ennek a belátásnak leképeződése a nevelés intézményeiben az, hogy a legfontosabb tárgynak az etikának kell lennie, hiszen emberi méltóságunk a kellő erkölcsi tudat nélkül szükségképp torzó marad, ami sok boldogtalanság forrása lesz. Ami pedig a társadalmi életet illeti, nem mindegy, hogy a hatalom milyen magatartási mintákat tűz ki eszményként, vagy éppen mit tolerál. Erkölcsi érettség nélkül képtelen marad az ember, de a társadalom is arra, hogy a konkrét viselkedést, a konkrét normát az eszme magasáról tudja nézni. A társadalom, illetve az azt reprezentáló, alakító és célja felé mozgó hatalom feladata tehát: a) negatív az, hogy megvédje polgárait a személyiséget destruáló erőktől; b) pozitív elősegítse az ép erkölcsi köztudat megszilárdulását, s maga a hatalom képviselői is igyekezzenek az erkölcsi eszme magasára jutni, a jó példával elől járni.

Az érett személyiség tehát érzelmileg kiegyensúlyozott, erkölcsileg és vallásilag is nagykorú. Ennek jelei a céltudatos életvitel, a személyiség integráltsága, a felelős dönteni tudás, a kreativitás és a közösségi élet szolgálatára való készség, tehát az áldozatosság,⁵⁵ illetve a normák és hierarchiájuk kellő tisztelete. Mindaddig tehát, amíg nem tanítjuk meg a társadalom tagjait a normák kellő tiszteletére, az azokhoz való hűségre, amit a normák lelkiismeretben való kötelező erejének elismerése jelent, addig nem lesz igazi béke sem a szívekben, sem a népek között.

53 Vö. KECSKÉS, P., *Az erkölcsi élet alapjai* (Bolberitz, P. (szerk.), Keresztény Bölcséleti Írások 4.), Budapest 2003, 110.

54 Vö. KECSKÉS, P., *Az erkölcsi élet alapjai* (Bolberitz, P. (szerk.), Keresztény Bölcséleti Írások 4.), Budapest 2003, 127.

55 Vö. BODA, L., *A keresztény nagykorúság erkölcssteológiája. Az erkölcsi élet alapkérdései*, Budapest 1985, 161-167.

A személyi méltóságért folytatott küzdelem gyümölcse a fegyelmezett és az önnevelésre kész ember, aki élete végéig képes és kész érzelmi intelligenciáját fejleszteni, erkölcsi tudatát mélyíteni, világnézetét tökéletesíteni. Ez a küzdelem az emberség ára, mely megkívánja nemcsak a *sacrificium intellectus-t*, de a *sacrificium voluntatis et sensuum*-ot is. Érzelmi állapot, erkölcsi tudat és vallási önazonosság, nos e három egymást kölcsönösen feltételező és egymásra teljességgel visszavezethetetlen velejárója az ember személyi érettségének. Míg az érzelmi állapot főleg az értékek helyes szeretetéért (a hozzájuk való helyes kötődésért), az erkölcsi tudat a normák ismeretéért és kötelező voltáért felel, addig a vallás az akaratnak ad végső támaszt és szilárdságot. Kiépítésük bizonyos értelemben életkorhoz kötődik. A gyermekben főleg az erkölcsi viselkedés érzelmi alapját kell szólítani és kifejleszteni. Az ifjában elsősorban az erkölcsi tudat értelmi dimenziója pallérozandó, míg végül a felnőtté váló emberben a vallási önazonosságra való eljutás adja a személyiség nagykorúsodását, beérését. Mindhárom tényező lényeges, de közülük a legfontosabb talán mégis csak az erkölcsi tudat minősége. Az ember ugyanis történelmi lény is, akit az előző nemzedékek nevelnek, a legértékesebbnek tartottat adván át; mintegy így programozva a tudatot. S a legértékesebb megítélése helyes erkölcsi ítélőképességet és készséget feltételez. Az ép erkölcsi tudattal rendelkező ember fogja majd tudni azt, hogy mi válhat joggá, mi tehető illendővé, s mi nem; hogy mi a következő nemzedék számára átadandó és elsajátítandó érték, s mi nem. Azt kell tehát állítanunk, hogy bizonyos értelemben érzelmi stabilitást sem nyerhetünk, ha nincs helyén az erkölcsi tudatunk (legalább a minket nevelő nemzedéknek), hiszen ez mondja meg, minek kell vagy szabad történnie és minek nem szabad megtörténnie. Az erkölcsi tudat, vagyis a helyes ítélet szabja mintegy kellő mértékre és egyensúlyozza ki az érzelmeket is; igaz, ez az önkorrekcióna való készség is tanítandó. A vallási tudat bázisát is az erkölcsi tudat adja, hiszen az erkölcsi tudat ítél arról, hogy mi hihető, mi fogadható el vallási tanként, életfelfogásként.

Az ember a szó pszichológiai értelmében ugyanakkor szabad az erkölcsi rend imperatívuszával szemben, vagyis ellentmondhat neki, letagadhatja, felülírhatja, elferdítheti. Ám így az emberi méltóság kisebb nagyobb torzóvá válik, kezdve a konvencionális szintjén megrekedt egyéntől az amorális személyiségen át, egészen a diabolikus emberig (akik nem tudtak valakivé, vagyis egyéniséggé válni, illetve akik a lehető legrosszabbat hozták ki magukból).⁵⁶ A kellően birtokba vett erkölcsi tudat az emberi értelem és szabadság felelős és helyes használatát jelenti.

Ha az emberi nem egy fajt alkot, akkor alapvetően egy és ugyanazon értelmes természet részese, vagyis az igazságnak, a jóságnak és a szépségnek egyetlen rendje és befogadni tudása van kódolva benne.⁵⁷ Ezért tárgyilag csak egy érvényes, helyes rendje lehet az erkölcsnek. Ennek fel- és elismerése, valamint követése már nincs szigorúan a fejlődés törvényének alávetve, sem az egyén sem a társadalom életében, mivel lehetsé-

56 Vö. SZENTMÁRTONI, M., *A személyi érettség felé* (Teológiai Kiskönyvtár IV/2b), Róma 1978, 78-127.

57 Vö. HÖFFNER, J., *Keresztény társadalmi tanítás*, Budapest 2002, 281-282.

gesek korok, amikor az emberek bár szakmai óriások, mégis erkölcsi törpék maradnak. Valódi fejlődés e téren csak a helyes erkölcsi rend felismerésében (felfedezésében), elismerésében és követésében lehetséges.

A keresztény bölcselet szerint megismerhető az erkölcsi rend lényege, melyet viszonylag kevés alapelv alkot az alapvető emberi jogok mintájára. Ezáltal biztosított a legitim sokféleség, a lényegi egység és a mindenkiben való szeretet ágostoni elve. Ha az ember legjobb tudása és lelkiismerete szerint igyekszik tájékozódni, úgy megtalálja ennek az ordo ethicus-nak az időtálló elveit, normáit, a perennitas szó értelmében,⁵⁸ és eligazodik azok hierarchiájában. Csak egy alapvető rendje van az erkölcsi rendnek, így zárható ki a kettős mérce, illetve az önkény markából csak így menthető ki a mérce meghamisításának újra és újra jelentkező kísérlete, kísértete. Így válnak az egyes etikai rendszerek összemérhetővé, s lesz tárgyi értékük megállapítható.⁵⁹ Csak így építhetők ki konkrét, egymásnak ellent nem mondó (kompatibilis), de mégis a legitim sokszínűséget felmutató erkölcsi rendszerek. Ezeknek az alapelveknek egy a lényegi tartalmuk, tehát elfogadásuk ennek a tartalomnak, normatív értéknek az elfogadását, feltétlen kötelező erejét jelenti. Így megalkotható tehát egy az emberi jogok megalapozásaként szolgáló alapvető emberi kötelességek etikai kódexe. Ám ha fel is térképezzük egy ilyen alapvető etikai kódex szabályait, tudnunk kell, hogy nincs akkora önereje az embernek ahhoz, hogy mindig a normához mérve magát a norma felszólításának eleget is tegyen. Az etikai rend megsértése sérti az embertársat, sebet ejt önnön méltóságunkon, negligálja vagy megveti a normatív rend szerzőjét is. Ez a minden emberben lejátszódó esemény pedig felveti egyrészt a bűn, a bűnbánat és bűnbocsánat fájdalmas kérdését, másrészt a külső, esetleg isteni segítség lehetőségét, szükségét.

Ha nincs tárgyilag egyetlen érvényes erkölcsi rend, illetve ha nincs ilyen rendje az abszolút értékeknek, akkor az igazságnak, az erkölcsnek és a szépségnek sincs egyetlen vonatkoztatási pontja, ezért az igazságot, az erkölcsöt és a szépséget az emberi önkény, a mindig hatalmasabb, befolyásosabb ember fogja alkotni, mely a maga sokszor önző érdekei szerint alkotja meg azt és időről időre hasonló motívumtól vezetettvé változtat rajta. Könnyen felfogható, hogy ez milyen beláthatatlan következményekkel jár az emberiség életére, jövőjére nézve. Akkor tényleg farkasává lesz az ember önmagának és

58 Vö. A latin nyelvnek legalább három kifejezése is van az örökkévalóra: perpetuitas, aeternitas és perennitas kifejezések.

59 Az egyes erkölcsi rendszerek tévedéseit Kecskés Pál nyomán kétféle módon mutathatjuk ki: 1. immanens kritikával, ami a rendszer belső ellentmondásait tárja fel, illetve 2. a tárgyi kritikával, mely vagy egy másik rendszer elvei alapján jár el (s ebben is ott a tévedés lehetősége), vagy pedig az időtálló alapelvek szerint végzi megítélő (s nem elítélő) tevékenységét. Ha nincs abszolút mérce, úgy a tárgyi kritika is csak az adott rendszer elvei alapján történik. Ez pedig ismét csak az összemérhetetlenség, a relativizmus és nyomában a nyers erőnek kedvező álláspont. Ha nincs abszolút etalon, akkor az ún. tárgyi kritika is csak egy adott rendszernek az etalonná történt kikiáltása alapján gyakorolható, amit egy másik rendszer nevében szintén relativizálni lehet. Ugyanakkor ne felejtjük el, hogy minden etikai rendszerben az igazság több-kevesebb módon mintegy inkarnálódik. Ha helyesen látjuk meg ezeket az igazság magvakat az egyes rendszerekben, elvileg egy igazabb rendszert tudunk így felépíteni. Vö. KECSEKÉS, P., *A bölcselet története, Budapest 1981, 41.*

embertársainak, de még a saját környezetének is. Ha az etikum rendje nem hatja át az emberi tudatot, a kultúrában is elszaporodnak az evolúciobiológiából ismert megszaladási jelenségek, melyek fékevesztetté teszik nemcsak a társadalmi, de az egyéni életvezetés folyamatait is.⁶⁰ Az önzés is, mely egyik fő akadálya az érett személyiséggé válásnak, evolúciós zsákutcának tekintendő,⁶¹ legfeljebb csak rövidtávon kecsegtet eredménnyel. Mindez azt is jelenti, hogy az embernek hiteles segítőkre van szüksége ahhoz, hogy erkölcsi tudatát ténylegesen is birtokba vehesse, illetően keresésében, küzdelmeiben nem szabad magára hagyni. Erkölcsi tudatra ébredésében és fejlesztésében segítői a szülők, a nevelők és a vallási illetékesek, akiknek kompetenciáját, tekintélyét az egyén és társadalom egyaránt elismerni köteles. De magának az erkölcsi tudatra ébredt egyénnek is akarnia kell az emberség birtokba vételét, s az azzal járó küzdelmeket. A keresztény nevelés ebből a szempontból a hangsúlyt a nevelendőben az ember volttal járó kötelmek ébresztésére, illetve tudatosítására helyezi.

A keresztény életérzés-, értékelés és világfelfogás semmitől, miben felismeri az emberhez méltót, nem idegenkedik, hanem magáénak vallja, s ezért képes és kész a tárgyilagossá dialógusra, a testvéries és a valóban toleráns viselkedésre. Tudatában van annak is, hogy ugyanaz a külső magatartás eltérő érték, illetve különböző külső viselkedés is lehet ugyanazon érték megjelenítője. Az ember értelmes lény, aki felfogja méltósága lényegét, melyet nem kényszerből, hanem belátásból, a nála nagyobb iránti bizalomból tesz magáévá. És pedig azért, mert a kereszténység sajátosan az etikum vallása, melyet legalább három nagy szellem táplál. Először is a zsidóság istenfelfogása, etikai monoteizmusa. Másodszer az emberi gondolkodás alapszabályai, melyeket a görögöknek köszönhetünk. Harmadszor római nép jogi gondolkodásmódja. Ezen a gazdag talajon virágozott ki az etikus gondolkodás és cselekvés tudománya és praxisa, melyet főleg a keresztény ó- és középkor bölcselőinek köszönhetjük.⁶² De mi köze az etikumnak a gondolkodás szabályaihoz és a jog elveihez? Ez a kapcsolat abban áll, hogy az etikum gyökere a gondolkodásnak és a jogi világlátásnak is, hiszen maga az értelmes gondolkodás is etikai természetű, hiszen csakis az igazsághoz szabad ragaszkodni, s nem a tévedéshez; illetve magának a jogi tevékenységnek is megvannak a sajátos etikai alapjai, hiszen a joghoz való görcsös (elvtelen) ragaszkodás eredményezi – akár alkotásában, akár végrehajtásában – a legnagyobb jogtalanságot (summum jus summa iniuria).

A keresztény világfelfogás végeredményben a) negatív az egyik legerősebb védőbástyája az erkölcsi tudatra veszélyt jelentő tévedéseknek, destruktív erőknek, pusztító és hisztériát keltő alantas érzelmeknek, irracionális tényezőknek, b) pozitív pedig egyike a legnemesebb embereszményre nevelő vallási és erkölcsi erőnek. Ez az embereszmény szenteket teremt, vagyis olyan embereket, akik hősiessé fokon tudják gyakorolni az er-

60 Vö. CSÁNYI, V., *Összetett rendszerek szabályozási problémái: megszaladás az evolúciós rendszerekben*, in CSÁNYI, V. – MIKLÓSI, Á. (szerk.), *Fékevesztett evolúció. Megszaladási jelenségek az emberi evolúcióban*, Budapest 2010, 11-21.

61 Vö. Interjú Freund Tamással, *Az önzés evolúciós zsákutca*, in *Képmás* 2014/5, 7-12.

62 Vö. BOGNÁR, C., *A normák alkonya*, in *Katolikus Szemle* 44 (1930) 884.

kölcsi erényeket, vagyis akik a lehető legmagasabb fokon közelítették meg az erkölcsi eszményt, akik kifejlesztették magukban az erkölcsi tudat páratlan minőségét, akik valóban eljutottak a személyi érettség állapotába.

Mindebből kiviláglik az etika bázis jellege az emberi érzelem-, gondolkodás és cselekvés számára egyaránt, s hogy e területen a kereszténység igazán maradandót alkotott, ezért is érdemes tanulmányozni örökségét, élő hagyományát, hogy általa mind több ember közelebb jusson személyi érettségéhez, önnön lényegéhez, illetve az ezt kifejező spiritualitáshoz, világnézethez, személyre is szabott valláshoz, mely őt valóban valakivé, az ember névhez méltóvá teszi életében és halálában egyaránt.

*Kuminetz Géza
(PPKE HTK-KJPI)*